

مشارکت مالی جعاله (JFS)

بیژن بیدآباد^۱

چکیده

مشارکت مالی جعاله (JFS) زمینه را برای تأمین مالی سرمایه در گردش واحدهای تولیدی فراهم می‌آورد. این شیوه به عنوان زیرمجموعه‌ای از بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)^۳ می‌باشد و در این ارتباط دستورالعمها، تشکیلات و سازمان، رویه‌های گردش کار، سازوکارهای الکترونیک، قراردادها و فرمهای مربوطه، مشابهت بسیار زیادی با مفاد مطرح در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS دارند. در این نوع مشارکت اساس تعیین نرخ بهره، نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می‌باشد و بانک بعنوان واسطه وجوه با دریافت حق‌العمل و در مقام وکیل و یا عامل، کارمزد دریافت نموده و در عوض ضمن ارائه خدمات مدیریت سرمایه به تأمین کننده منابع وی را برای مشارکت در فعالیت تولیدی عامل یا عاملین فراهم می‌آورد.

در این طرح ابداع مالی بدیع گواهی آتی استفاده می‌شود که در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای پولی و مالی حرکت و تحولات مهمی ایجاد خواهد کرد. تأمین کننده منابع برای مشارکت در پروژه خاص گواهی آتی دیجیتال دریافت می‌نماید که در بازار ثانویه گواهی‌ها در اینترنت قابل معامله می‌باشد. گواهی آتی در این سیستم از تشکیل بازارهای کاغذی غیرواقعی جلوگیری می‌نماید. در پایان دوره مشارکت آخرین دارنده گواهی صاحب کالای تولید شده بنگاه مجری می‌باشد.

کلید واژه: جعاله، بانکداری مشارکت در سود و زیان، PLS، گواهی آتی، بانکداری اسلامی، بانکداری بدون ربا

مقدمه

استقرار واقعی نظام بانکداری اسلامی بدون ربا می‌تواند بسیاری از معضلات اقتصادی و مالی مهم در سطح جهان نظیر وقوع بحران‌ها را مرتفع نماید که در این باره نظرات بسیار زیادی توسط کارشناسان اقتصادی مطرح گردیده^۴ و در این راستا بانک ملی نیز تلاش نمود تا با تدوین شیوه‌های صحیح و اجرائی بانکداری اسلامی قدمی در جهت توسعه نظام

^۱ دکتر بیژن بیدآباد، مشاور ارشد بانکداری اسلامی، بانک ملی ایران

bidabad@yahoo.com

bijan@bidabad.com

<http://www.bidabad.com/>

^۲ Joaleh Financial Sharing

^۳ Profit and Loss Sharing

^۴ بیدآباد، بیژن، جلوگیری از نوسانات و بحرانهای اقتصادی ادواری با ابزار نوین مالی و اصلاح ساختار بانکی، ۱۳۸۹.

<http://www.bidabad.com/doc/bohran-va-abzare-mali.pdf>

بیژن بیدآباد. تثبیت ادوار تجاری با بانکداری مشارکت در سود و زیان و اقتصاد اخلاق.

<http://www.bidabad.com/doc/pls-business-cycles.pdf>

بانکداری اسلامی بردارد که به نوبه خود در سطح جهان بدیع می‌باشد. به منظور تامین سرمایه در گردش بنگاه تولیدی «طرح مشارکت مالی جعاله JFS»^۵ بعنوان یکی از زیرسیستم‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) ارائه می‌گردد. در این طرح صرفنظر از اینکه بانک دولتی و یا خصوصی باشد اساس تعیین نرخ تسهیلات بانکی نرخ بازدهی در بخش حقیقی اقتصاد می‌باشد و بانک بعنوان واسطه وجوه با دریافت حق‌العمل و در مقام وکیل و یا عامل کارمزد دریافت نموده و در عوض ضمن ارائه خدمات مدیریت سرمایه به خریدار کالا، منابع وی را برای مشارکت در تامین سرمایه در گردش تولیدکننده فراهم می‌آورد. بر این اساس بانک درخواست‌های متقاضی منابع مالی (تولیدکننده)، و همچنین تجهیزکننده منابع مالی (عرضه‌کننده مواد لازم بعنوان سرمایه در گردش) را از دو بنگاه مختلف دریافت می‌نماید. در این حالت متقاضی منابع بعنوان فروشنده (تولیدکننده) تلقی می‌گردد. بانک در این میان اقدام به تامین مالی عرضه‌کننده براساس درخواست خریدار نموده و منابع مالی مورد نیاز تولیدکننده را پس از اخذ از خریدار با صدور گواهی آتی به نام خریدار تسهیل می‌نماید. در این روش بانک واسطه مالی است که منابع لازم را از سمت خریداران جمع‌آوری و در اختیار مجری که تولیدکننده کالا است قرار می‌دهد. عامل الزاماً دارای شخصیت حقوقی می‌باشد. عملیات جعاله تحت عنوان JFS تابع مقررات و دستورالعمل‌های کلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)^۶ می‌باشد.

براساس ساز و کار اجرایی طرح JFS یک ابزار مالی جدید به نام «گواهی آتی» با مشخصات خاص تعریف می‌گردد که تمایز بارزی با قراردادهای آتی در بازارهای بورس فعلی جهان دارد. گواهی آتی به منظور تامین سرمایه در گردش بنگاه تولیدی براساس ساز و کارهای اجرایی طرح JFS به عنوان یک ابزار مالی توسط بانک و براساس درخواست متقاضی منابع مالی و طبق قرارداد جعاله منعقد صادر می‌گردد. این گواهی بی‌نام است که قابلیت انتقال به غیر و خرید و فروش در بازار ثانویه و بورس کالا را دارد و آخرین شخص حقیقی یا حقوقی دارنده گواهی در سررسید، مالک کالای حقیقی موضوع قرارداد بوده و مالک کالای تحویلی مجری می‌باشد.

کلیه عملیات بر اساس دستورالعمل‌های تدوین شده انجام می‌شوند. ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS^۸ نیز با توجه به تعاریف فوق برای «طرح مشارکت مالی جعاله JFS» مورد استفاده قرار می‌گیرد.

^۵ بیژن بیدآباد، ژینا آقاییگی، آذرنگ امیراستوار، ابوالفضل هزاوه، علیرضا شفیعی، سعید نفیسی زیده سرائی، علیرضا مهدی‌زاده، علی حیات‌داودی، بیژن حسین‌پور، سید علی حسینی، اکبر شالی، محمد کاشفی، محمود الهیاری فرد، محمد صفایی‌پور، علی کوثری، باقر عین‌اله زاده، مهستی نعیمی، نادیا خلیلی ولانی، مجید ناصری. مشارکت مالی جعاله (JFS)، زیرسیستم بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، بانک ملی ایران، تهران ۱۳۸۹.

^۶ بیژن بیدآباد، ژینا آقاییگی، مهستی نعیمی، آذرنگ امیراستوار، سعید صالحیان، سعید نفیسی زیده سرائی، علیرضا مهدی‌زاده چله‌بری، حجت‌الله قاسمی صیقل سرائی، بیژن حسین‌پور، سعید شیخانی، محمود الهیاری فرد، محمد صفایی‌پور، نادیا خلیلی ولانی. طرح تفصیلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی، بانک ملی ایران، ۱۳۸۷.

^۷ بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد. سازوکار عملیاتی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، معرفی ابزارهای مالی گواهی مشارکت و گواهی پذیره با کارائی بین‌المللی. ارائه شده به دومین همایش خدمات بانکی و صادرات، ۲۷ مهر ۱۳۸۷، بانک توسعه صادرات ایران، تهران، ایران.

<http://www.bidabad.com/doc/PLS-Banking.pdf>

<http://bidabad.com/doc/PLS-Banking-Export-Deveopment-Bank-2.ppt>

^۸ بیژن بیدآباد، مسعود صفرزاده نساجی، ژینا آقاییگی، سازمان و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) در بانک ملی

جعاله

جعاله در لغت به معنای مزدی است که در مقابل انجام کاری قرار داده می‌شود و در اصطلاح فرآیندی است که ثمره آن به دست آوردن منفعت در برابر عوض است^۹ یا به عبارتی جعاله ملتزم شدن جاعل به دادن عوض است در قبال عمل مشروع و مقصود عقلاء.^{۱۰} جعاله از احکام امضائی است و قبل از ظهور حضرت رسول اکرم (ص) نیز وجود داشته است.^{۱۱} در جعاله، ایجاب از طرف جاعل می‌باشد^{۱۲} و جعاله از طرف عامل عقدی جایز است.^{۱۳} در قانون مدنی^{۱۴} ویژگی‌های جعاله را مشخص می‌نماید که: «جعاله عبارت است از التزام شخصی به اداء اجرت معلوم در مقابل عملی اعم از اینکه طرف معین باشد یا غیرمعین. در جعاله ملتزم را جاعل و طرف را عامل و اجرت را جعل می‌گویند. در جعاله معلوم بودن اجرت من جمیع الجهات لازم نیست بنابر این اگر کسی ملتزم شود که هر کس گم شده او را پیدا کند حصه مشاع معینی از آن مال او خواهد بود جعاله صحیح است. در جعاله گذشته از عدم لزوم تعیین عامل ممکن است عمل هم مردود و کیفیات آن نامعلوم باشد. جعاله تعهدی است جائز و مادامی که عمل به اتمام نرسیده است هریک از طرفین می‌توانند رجوع کنند ولی اگر جاعل در اثناء عمل رجوع نماید باید اجرت المثل عمل عامل را بدهد. هرگاه در جعاله عمل دارای اجزاء متعدد بوده و هر یک از اجزاء مقصود بالاصاله جاعل بوده باشد و جعاله فسخ گردد عامل از اجرت المسمی به نسبت عملی که کرده است مستحق خواهد بود اعم از اینکه فسخ از طرف جاعل باشد یا از طرف خود عامل. عامل وقتی مستحق جعل می‌گردد که متعلق جعاله را تسلیم کرده یا انجام داده باشد. اگر عاملین متعدد به شرکت هم عمل را انجام دهند هر یک به نسبت مقدار عمل خود مستحق جعل می‌گردد. مالی که جعاله برای آن واقع شده است از وقتی که بدست عامل می‌رسد تا به جاعل رد کند در دست او امانت است. جعاله بر عمل نامشروع و یا غیرعقلانی باطل است.»^{۱۵}

ایران. اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی بانک ملی ایران، ۱۳۸۹. <http://www.bidabad.com/doc/PLS-organization.pdf>

^۹ شهید ثانی، الروضه البهیة، ج ۲، ص ۲۴۹. مصحح: حسن قارویی تبریزی. دارالتقریر قم، چاپ سوم، ۱۳۸۲. و شهید ثانی، مسالک الافهام فی شرح شرایع؛ ج ۱۱، ص ۱۶۳، موسسه نشر معارف اسلامی، چاپ سوم، ۱۴۲۵.

^{۱۰} خمینی، روح الله موسوی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۳۸، موسسه نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۵.

^{۱۱} قرآن کریم در سوره یوسف، آیه ۷۲ می‌فرماید: «قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ وَلَمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ» گفتند جام شاه را گم کرده‌ایم و برای هر کس که آن را بیاورد یک بار شتر خواهد بود و من ضامن آنم. نگاه کنید به تفسیر المیزان، ج ۱۱، ص ۲۴۱۵، علامه سید محمد حسین طباطبایی، دارالکتب اسلامی تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۱.

^{۱۲} نگاه کنید به: کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، درس‌هایی از عقود معین، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۸، چاپ دوم، صص ۲۷۰ - ۲۸۰. و امامی، سید حسن، حقوق مدنی، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۲، چاپ چهارم، ص ۱۲۳.

^{۱۳} شرح بیشتر این موضوع را در متون زیر ببینید: شهید اول، دروس ج ۳، ص ۱۰۰، موسسه نشر اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۴. شهید ثانی، الروضه البهیة، مصحح، حسن قارویی تبریزی، ج ۲، ص ۲۵۱ و ۲۵۲، دارالتقریر، چاپ سوم، ۱۳۸۲.

^{۱۴} قانون مدنی، مواد ۵۶۱ تا ۵۷۰.

^{۱۵} ماده ۱۶ قانون عملیات بانکی بدون ربا: «بانک‌ها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی مبادرت به جعاله نمایند.»

روش تامین مالی جعاله (JFS)

جعاله عبارتست از التزام شخص (جاعل) یا کارفرما به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جعل) به عامل در مقابل انجام عملی معین، طبق قرارداد. طرفی که عمل را انجام می‌دهد «مجری» یا «تولیدکننده» نامیده می‌شود. در روش تامین مالی جعاله (JFS)، متقاضی منابع مالی درخواست تجهیز منابع مالی کافی عرضه کننده مواد و یا محصول لازم برای سرمایه در گردش خود را از بنگاه دیگری به بانک تسلیم می‌نماید. در این حالت متقاضی به گونه‌ای خریدار محصول مورد نظر بوده و عرضه کننده بعنوان فروشنده (تولید کننده) تلقی می‌گردد. بانک در این میان اقدام به تامین مالی عرضه کننده براساس درخواست خریدار نموده و منابع مالی مورد نیاز عرضه کننده را پس از اخذ از خریدار یا سپرده‌گذار با صدور گواهی آتی به نام خریدار یا سپرده‌گذار تسهیل می‌نماید. در این روش بانک واسط مالی است که منابع لازم را از سمت خریداران یا سپرده‌گذاران جمع‌آوری و در اختیار مجری که تولیدکننده کالا است قرار می‌دهد.

در این روش به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی و بالاخص تامین مالی سرمایه در گردش و همچنین تدارک مقدمات و تهیه مواد و مصالح و سایر لوازم مورد نیاز برای انجام عمل اقدام به تنظیم قرارداد جعاله نمود. عامل الزاماً دارای شخصیت حقوقی می‌باشد. عملیات جعاله تحت عنوان «روش تامین مالی جعاله (JFS)» تابع مقررات و دستورالعمل‌های کلی و استانداردها و الزامات نظارت بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) بوده علاوه بر آن موارد خاص نیز لحاظ می‌گردد. کلیه نظارت‌های بانک توسط واحد امین صورت خواهد پذیرفت.

موضوع کلی مشارکت مالی جعاله عبارت از استفاده از سرمایه خریدار توسط عامل (مجری) جهت انجام عملی معین طبق قرارداد به منظور تأمین سرمایه در گردش مورد نیاز واحدهای تولیدی در تأمین مواد اولیه اصلی و مواد اولیه کمکی داخلی و یا وارداتی و یا تأمین لوازم و قطعات یدکی مصرفی است. مدت قرارداد جعاله با توجه به موضوع قرارداد و شرایط مربوطه، مراحل انجام کامل عملیات قرارداد جعاله و زمان تحویل کالا به خریدار تحت نظارت بانک و با رعایت مفاد دستورالعمل‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) تعیین می‌گردد.

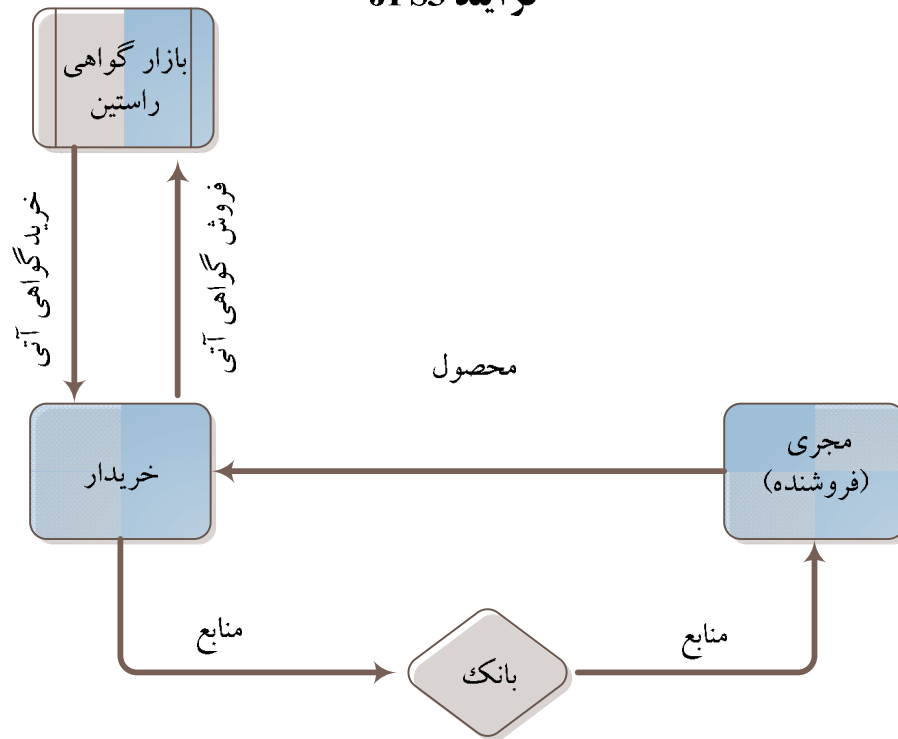
در ابتدا یک قرارداد جعاله (جعاله اولیه) بین بانک و خریدار منعقد می‌گردد و خریدار به عنوان جاعل پرداخت جعل (کارمزد) را تعهد می‌کند. جعل با توجه به عملیات موضوع جعاله و انجام خدمت توسط بانک معلوم و مشخص می‌شود و ضمن قرارداد، بانک حق واگذاری انجمن قسمتی از عملیات موضوع جعاله را به دیگری از سپرده‌گذار (جاعل) اخذ می‌کند و با انعقاد قرارداد بعدی (جعاله ثانویه) به عنوان جاعل عمل نموده و تمام یا قسمتی از عمل موضوع جعاله را به دیگری واگذار می‌نماید.

فرآیند مشارکت مالی JFS3

در این فرآیند سه طرف بانک و مجری (تولیدکننده) و خریدار قرار دارند و از این رو نام این فرآیند مشارکت مالی جعاله از نوع JFS3 نامیده شده است. شرح این فرآیند به عنوان نوع ساده مشارکت مالی جعاله (JFS) می‌باشد. در این فرآیند مراحل زیر اتفاق می‌افتد:

- ۱- بانک از خریدار منابع را دریافت و گواهی آتی صادر و در اختیار خریدار قرار می‌دهد.
- ۲- بانک طبق قرارداد جعاله با مجری، منابع را برای وی تجهیز و در اختیار مجری می‌گذارد.
- ۳- مجری اقدام به تولید کالا نموده و سپس با نظارت بانک در اختیار خریدار قرار می‌دهد.

مشارکت مالی جعاله JFS فرآیند JFS3

فرآیند مشارکت مالی JFS4

در این فرآیند چهار طرف بانک و مجری (تولیدکننده)، خریدار و سپرده گذار قرار دارند و نام این نوع فرآیند مشارکت مالی جعاله JFS4 نامیده می شود. مراحل عملیاتی این فرآیند از قرار زیر است:

۱- بانک از سپرده گذار منابع را دریافت و گواهی آتی برای تولید محصول خریدار را به سپرده گذار تحویل می نماید.

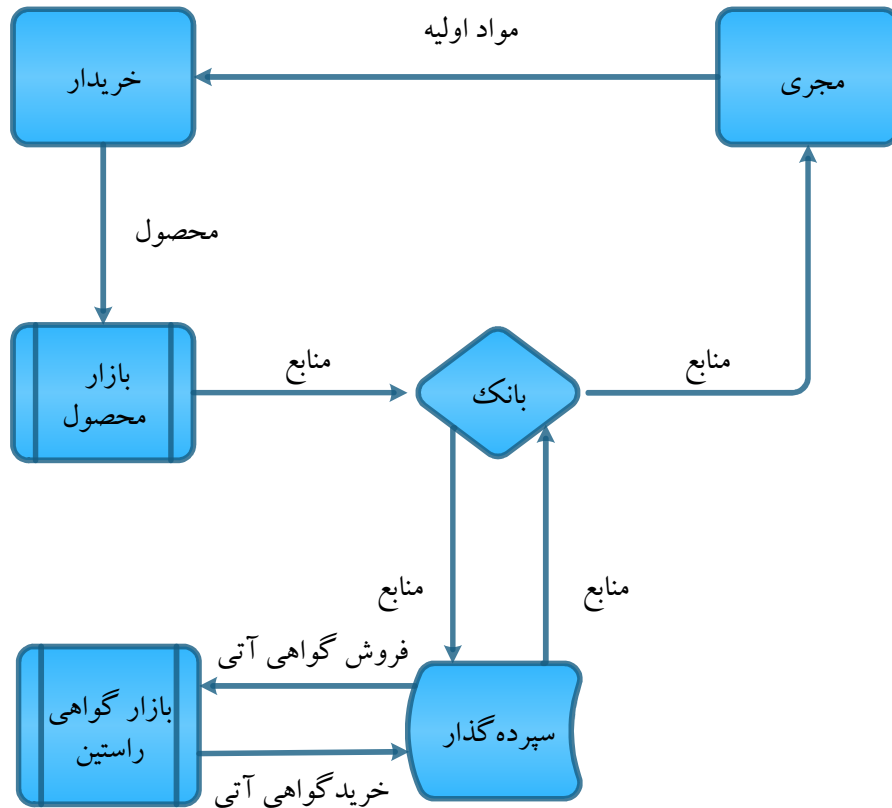
۲- بانک طبق قرارداد جعاله با مجری، منابع را در اختیار وی قرار می دهد تا مواد اولیه را برای بنگاه خریدار تولید نماید.

۳- بنگاه خریدار، طبق قرارداد اقدام به تولید محصول نموده و آن را در بازار به فروش می رساند.

۴- درآمد ناشی از فروش محصول به بانک پرداخت می شود.

۵- بانک با پرداخت به سپرده گذار با وی تسویه حساب می نماید.

مشارکت مالی جعاله JFS فرآیند JFS4

ابزار مشتقه متعارف در بازارهای مالی جهان

ابزار مشتقه^{۱۶} به نوعی از قراردادهای مالی گفته می‌شود که مبنای ارزشی مشتق از یک کالا یا دارایی می‌باشند که به آن دارایی پایه گفته می‌شود و می‌تواند سهام، کالا، نرخهای بهره، ارز یا دارایی‌های دیگر باشد. ابزارها یا قراردادهای مشتقه امروزه در قالب قراردادهای آتی^{۱۷}، پیمان‌های آتی^{۱۸}، قراردادهای اختیار معامله^{۱۹} و قراردادهای تعویضی^{۲۰} تعریف می‌شوند که هر کدام انواع مختلف و ویژگی‌های خاص دارند.

قرارداد آتی^{۲۱}: توافقنامه‌ای است مبتنی بر خرید یا فروش دارایی مشخص در زمان معین در آینده و با قیمت مشخص. در قرارداد آتی طرفین تعهد می‌کنند تا در تاریخی مشخص و قیمت معین یک کالا یا دارایی با کیفیت مشخص را مبادله

¹⁶ - Derivatives

¹⁷ - Futures

¹⁸ - Forwards

¹⁹ - Options

²⁰ - Swaps

²¹ - Future contract

نمایند. دو طرف متعهد می‌شوند که طبق ضوابط قرارداد عمل نموده و از این طریق نگرانی خریدار که قیمت کالا در آینده افزایش یابد و نگرانی فروشنده که قیمت کالا کاهش یابد مرتفع می‌گردد. قراردادهای آتی در بازارهای رسمی و یا بورس انجام می‌گیرند و به نوعی از نوسانات شدید قیمت کالاها در آینده جلوگیری می‌نمایند. در قرارداد آتی، مبلغ دارایی پایه تا زمان تحویل پرداخت نمی‌شود ولی طرفین معامله ودیعه‌ای به عنوان وجه تضمین حسن انجام قرارداد به اتاق پایاپای می‌سپارند. افرادی که مبادرت به خرید قرارداد آتی می‌کنند، متعهد شوند، در تاریخ مقرر که سررسید قرارداد^{۲۲} یا زمان تسویه حساب نهایی^{۲۳} نامیده می‌شود دارایی پایه را تحویل بگیرند، و اصطلاحاً در موضع معاملاتی خرید^{۲۴} قرار می‌گیرند و به موقعیت منعقد کننده قرارداد فروش یا کسی که باید کالا را در موعد مقرر بفروشد^{۲۵} اعمال می‌گردد. برخی قراردادهای آتی قابل واگذاری به غیر در بازار ثانویه می‌باشد.

پیمان آتی^{۲۶}: شبیه قرارداد آتی است با این تفاوت که قرارداد آتی در بورس معامله می‌شود و پیمان آتی در بازارهای برپیشخوان معامله می‌شوند. بازار برپیشخوان^{۲۷} در حاشیه بازارهای بورس تشکیل می‌شوند که برخلاف بورسها مکان معینی ندارند و با ارتباطات تلفنی و رایانه‌ای معامله گران را به هم مرتبط می‌سازند. در این نوع قرارداد معمولاً به دلیل اعتبار طرفین معامله کل مبلغ قرارداد در زمان تحویل کالا هنگام سررسید پرداخت می‌گردد.

بسیاری بر این نظرند که فروش استقراری سهام یا قرارداد آتی که به نحوی محاسبات بهره در طول زمان در ارزش گذاری آنها دخیل می‌گردد وارد حریم ربا می‌گردد ولی ابزار دیگر مانند اوراق سفارش ساخت یا استصناع در این مقوله جای نمی‌گیرند. مسلماً ابزار مورد نظر به هر شکل که مبتنی بر محاسبه نرخ بهره در طول زمان باشند از لحاظ فقهی دچار اشکال خواهند شد. از این لحاظ دو نگاه به قرارداد آتی وجود دارد. یکی آن است که قرارداد آتی یک بیع کالی به کالی است. یعنی فروشنده مقدار مشخصی کالا را که در سررسید معینی تحویل خواهد داد، می‌فروشد و خریدار هم آن کالا را که در تاریخ مشخصی تحویل خواهد گرفت، خریداری می‌کند. در این معامله پول در آینده تحویل داده می‌شود. چنانچه قرارداد آتی به این مفهوم در نظر گرفته شود، مضمول بیع کالی به کالی می‌شود و شائبه بیع کالی به کالی یا دین به دین در آن می‌تواند بوجود بیاید. در معامله نقد، ثمن و مضمن بدون مدت هستند و در نسیه، ثمن مدت دار است و در سلف، مضمن، مدت دارد و در کالی به کالی، هر دو طرف مدت دار هستند و لذا اگر دو طرف معامله با عقد، موجب شوند نرخ بهره ممکن است وارد محاسبات دریافت و پرداخت می‌گردد و کالی به کالی شود. در نگاه دوم بیعی صورت نمی‌گیرد، بلکه تعهد به بیع است، به این معنا که یک نفر متعهد می‌شود تا در آینده مقدار مشخصی کالا را به قیمت مشخص به طرف دیگر بفروشد. در مقابل طرف دیگر هم متعهد می‌شود تا در موعد مشخص مقدار مشخصی کالا را به قیمت مشخصی خریداری کند. به عبارت دیگر فقط دو تعهد با یکدیگر مبادله می‌شوند. فقهای اهل سنت معامله آتی و قرارداد آتی را فروش مدت دار در مقابل مبلغ مدت دار دانسته‌اند که از مصادیق بیع کالی به کالی است. در حالی که این ابزار به شرط عدم استعمال نرخ بهره بیع مؤجل می‌باشد. معامله آتی از نظر حقوقی عبارت از تعهد به فروش در مقابل تعهد به خرید است و نوعی سفارش خرید محسوب می‌گردد.

22 - Delivery date

23 - Final settlement date

24 - Long position

25 - Short Position

26 - Forward contracts

27 - Over-the-Counter market (OTC)

اختیار معامله: قرارداد اختیار معامله بطور کلی به دو دسته تقسیم می‌گردند: اختیار خرید^{۲۸} و اختیار فروش^{۲۹}. در این معامله دارنده اختیار^{۳۰} و ناشر اختیار^{۳۱} و یا فروشنده اختیار معامله^{۳۲} حق اختیار خرید یا فروش یک دارایی پایه را با یکدیگر معامله می‌نمایند. دارنده یک اختیار خرید محق است ولی ملزم نیست تا دارایی موضوع قرارداد را با قیمت معین تا تاریخ مشخص خریداری نماید. و به همین شکل دارنده یک اختیار فروش محق است تا دارایی موضوع قرارداد را با قیمت معین تا تاریخ مشخص بفروشد. قیمت ذکر شده در قرارداد به قیمت توافقی^{۳۳} یا قیمت عملیاتی^{۳۴} مشهور است. و تاریخ مذکور در قرارداد تاریخ انقضا^{۳۵} یا سررسید^{۳۶} یا تاریخ اعمال^{۳۷} گفته می‌شود. اختیار خرید یا فروش موسوم به اروپایی^{۳۸} فقط در تاریخ سررسید قابلیت اعمال دارد و اختیار خرید یا فروش موسوم به آمریکایی^{۳۹} در هر زمانی قبل از تاریخ سررسید نیز قابل اعمال هستند. نوع دیگری از اختیار معامله به نام اختیار معامله برمودان مشهور است که می‌تواند چند روز قبل از تاریخ انقضا اعمال شود. برمودان منطقه ای بین دو قاره اروپا و آمریکا است. اختیار معامله آسیایی که به اختیار میانگین^{۴۰} نیز معروف است، اختیار معامله ای است که تسویه نهایی آن به قیمت میانگین دارایی پایه در طول مدت زمان عمر اختیار معامله بستگی دارد. گواهی اختیار معامله قابل واگذاری و معامله در بازار ثانویه نیز هست.

در قرارداد اختیار خرید، خریدار اختیار خرید پس از پرداخت مبلغی مشخص به فروشنده اختیار، این حق را پیدا می‌کند که تا زمانی مشخص دارایی مشخصی را با کیفیت مشخص و با قیمت معین از فروشنده اختیار خریداری کند؛ این حق فقط یک امتیاز خرید است نه الزام خرید. فروشنده اختیار خرید نیز تا زمان سررسید متعهد است که زمانی که خریدار اختیار خرید حق خود را اعمال نماید تعهد را طبق قرارداد انجام و دارایی پایه را تحویل وی نماید. چنانچه صاحب اختیار به هر دلیلی از حق خود استفاده نکند و اقدام به خرید کالا در موعد مقرر نماید طبق قرارداد از وی سلب حق می‌گردد. در قرارداد اختیار فروش خریدار اختیار فروش پس از پرداخت مبلغی مشخص به فروشنده حق خواهد داشت تا در زمان مشخص دارایی مشخص را با کیفیت مشخص و با قیمت معین به فروشنده اختیار بفروشد. و این فقط یک حق و یا امتیاز فروش است و نه الزام یا اجبار به فروش. زمانی که خریدار اختیار فروش حق خود را در سررسید اعمال نماید، فروشنده اختیار فروش اجبار دارد که تعهد را طبق مفاد قرارداد انجام دهد.

اختیار معامله‌ها در هر قراردادی می‌توانند ظاهر شوند. برای مثال در یک قرارداد اجاره ممکن است اختیار معامله، دادن حق تمدید اجاره برای یک سال دیگر برای اجاره کننده باشد و یا ناشر یک اوراق بهادار ممکن است اختیار فروش همین اوراق بهادار را به خریداران اوراق خود برای مدت مثلاً ۳ سال به قیمت مشخص به فروش برساند. یا فردی ممکن است که اختیار معامله‌ای را بخرد تا صد سهم خاص خود را در طول شش ماه آینده در هر زمانی که خواست در قیمت مشخص بفروشد.

28 - Call option

29 - Put option

30 - Option holder

31 - Option issuer

32 - Option writer

33 - Strike price

34 - Exercise price

35 - Expiration date

36 - Maturity

37 - Exercise date

38 - European option

39 - American option

40 - Average option

فقها دیدگاههای فقهی متفاوتی درباره عقد اختیار معامله دارند. برخی اوراق اختیار معامله را مستلزم زیان فاحش برای فروشنده دانسته و لذا آن را عقلاً و عدلاً صحیح نمی‌دانند.^{۴۱} این نظر با توجه به اینکه این اوراق الزام خرید یا فروش را فرض نمی‌کنند و از طرفی مشخص نیست که قیمت در سررسید بالاتر یا پائین‌تر از هنگام عقد قرارداد باشد قریب به صحت نیست. برخی اوراق اختیار را بیع نمی‌دانند^{۴۲} زیرا در بیع ثمن باید مشخص باشد در صورتی که در اوراق اختیار بهای ثمن مشخص نمی‌شود. این ایراد ناشی از تعریف مضیق بیع است. در تعریف موسّع بیع نوعی از انواع عقد است که در هر شرط مشروعی قابل توافق طرفین می‌باشد. نگاه فقها در باب تشبیه اختیار معامله به بیع عربون نظرات متضادی را ایجاد کرده است. بیع العربون که با مضموم و مفتوح فا الفعل و عین الفعل هر دو و با مضموم فا الفعل و عین الفعل عُربان نیز خوانده شده معامله‌ای که در قبال خریدار کالا وجهی اندک به صاحب مال بصورت پیش پرداخت پرداخت شود. اگر در موعد قرارداد خریدار معامله را انجام داد مبلغ پیش پرداخت به عنوان بخشی از قیمت کالا محاسبه می‌شود و در غیر اینصورت مبلغ به خریدار برگردانده نمی‌شود و به مالکیت فروشنده در می‌آید. این نوع معامله در ایران در بخش مسکن بسیار رایج است و به وجه قولنامه مشهور است. برخی فقهای اهل سنت آن را به دلایل روائی باطل می‌دانند.

احتمال غرر و خطر و اکل مال به باطل و وجود دو شرط هبه و رد بر فرض عدم رضایت و همچنین شرط بدون عوض برای خریدار را نیز از دلایل بطلان این معامله ذکر می‌کنند که هیچکدام از آنها تطابق با عقل ندارد. زیرا هنگام عقد بیع متبایعین ضمن رعایت شرایط اهلیت، معامله را با اختیار خود انجام می‌دهند، از شرایط اهلیت سفیه نبودن و ورشکسته نبودن و مُکره نبودن می‌باشد لذا اکل مال به باطل و شرایط هبه و رد بر فرض عدم رضایت و عوض نداشتن برای خریدار ملغی می‌گردد. احتمال غرر و خطر نیز بیش از آن چیزی نیست که در بیع حال وجود دارد. تشبیه این معامله به خیار مجهول که در مدت غیرمعلوم امکان برگشت معامله وجود دارد نیز صحیح نمی‌باشد زیرا برخلاف خیار مجهول شرایط به مالکیت درآمد پیش پرداخت توسط فروشنده در موعد مشخص شده در قرارداد تصریح شده است.

برخی عقد اختیار معامله را به دلیل اینکه تسلیم و تسلّم در آن واقع نمی‌شود و در آن ارکان عقد محقق نیست و نمیتوان آن را به خیار شرط برگرداند باطل می‌دانند. اگر این موضوع صحیح باشد بیع مؤجل نیز باید باطل تلقی شود که نمی‌شود. در اوراق اختیار تسلیم و تسلّم هم واقع می‌شود زیرا فروش یا خرید حق تسلیم و تسلّم متناسب با آن را با خود همراه می‌کند.

برخی نیز معامله حق اختیار معامله را قمار بر قیمت‌های آینده دانسته و آن را باطل می‌دانند.^{۴۳} اگر این استنباط صحیح باشد باید تمام معاملات بالاختصاص بیع مؤجل را قمار دانست زیرا با توجه به کم و زیاد شدن سود متبایعین در اثر تغییر قیمت مبیع معامله را به یک قمار تبدیل می‌کند که البته از این وجه تجارت و بیع خود یک قمار مشروع است. برخی دیگر با طرح ایرادات دیگر نظیر اشمال بر بیع مالایملک و اشتراط منفعت برای یک طرف در مقابل حق اختیار به

^{۴۱} - احمد محیی الدین حسن، عمل شرکتات الاستثمار الاسلامیه. نگاه کنید به: عصمت پاشا، عبیدالله، فلسفه و سیر تکاملی ابزارهای مالی مشتقه و دیدگاه‌های فقهی، ترجمه علی صالح آبادی، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، شماره ۹، بهار ۱۳۸۲.

عبدالحمید الرضوان، سمیر، اسواق الاوراق المالیه، قاهره المعهد العالمی للفکر الاسلامی الطبعة الاولى ۱۴۱۷ق. ص ۳۶۳-۳۶۱.

البرواری، شعبان محمد اسلام، بورصه الاوراق المالیه من منظور اسلامی. دمشق، دارالفکر، ۲۰۰۲/م ۱۴۲۳ق. البرواری، ۲۰۰۲. ص ۳۴.

^{۴۲} - الزحیلی، وهبه، المعاملات المالیه المعاصره بحوث و فتاوی و حلول، دمشق، دار الفکر، الطبعة الاولى ۱۴۲۳ق. صص ۵۰۹-۵۰۲.

^{۴۳} - البرواری، شعبان محمد اسلام، بورصه الاوراق المالیه من منظور اسلامی. دمشق، دارالفکر، ۲۰۰۲/م ۱۴۲۳ق. ص ۲۳۵.

دلیل تنافی آن با مقتضای عقد و غرض آن و اینکه مشتمل بر مصلحت زائده‌ای است که در آن شبهه ربا است و اینکه از جنس رهان می‌باشد آن را حرام شمرده‌اند.^{۴۴} برخی بیع بر حق را صادق ندانسته‌اند. در صورتی که اگر عرف امری را حق قلمداد کرد و یک طرف معاوضه قرار گیرد و شرایط کلی شرعی هم بر آن شیء منطبق باشد و در محدوده منهیات قرار نگیرد آن حق قابل نقل و انتقال است. حتی برخی تا آن اندازه پیش رفته‌اند که این عقد مستحذنه است که مشمول هیچ یک از عقود شرعی معروف نیست بنابراین عقد شرعی صحیح نیست.^{۴۵} این امر مغایر پویایی فقه است که به تفصیل در تفاوت‌های فقه عامه و خاصه درباره آن بحث شده است.

بیع سلف: قراردادی است که در آن طرفین متعهد می‌شوند تا در تاریخ مشخص و با قیمت معین کالایی را با کیفیت مشخص مبادله کنند. در این نوع قرارداد کل مبلغ مورد معامله ابتدا به تحویل دهنده کالا پرداخت می‌گردد، و در سررسید، کالا را تحویل می‌نماید. معاملات سلف نوعی از قراردادهای آتی هستند و هرچند غالباً در خارج از بورس انجام می‌شوند ولی تفاوت زیادی از لحاظ ماهیت قرارداد ندارند و مهمترین وجه تمایز آنها بالا بودن رقم پیش‌پرداخت است.

استصناع: نوعی از قرارداد آتی است که طرفین متعهد می‌شوند تا در تاریخ مشخص و با قیمت معین کالایی را با کیفیت مشخص مبادله کنند بطوریکه کل مبلغ مورد معامله به صورت اقساط تا سررسید به تحویل دهنده کالا پرداخت شود.

قرارداد تعویضی:^{۴۶} قراردادی است که در آن طرفین متعهد می‌شوند تا برای مدت مشخص دو دارایی یا منافع حاصله از دو دارایی را با کیفیت مشخص به نسبت تعیین شده، معاوضه کنند.

گواهی آتی در تأمین مالی جعاله (JFS)

به منظور تأمین سرمایه در گردش بنگاه تولیدی براساس ساز و کار اجرایی طرح JFS یک ابزار مالی جدید به کار گرفته می‌شود. این ابزار مالی به نام «گواهی آتی» با مشخصات خاص زیر تعریف می‌گردد که تمایز بارزی با قراردادهای آتی در بازارهای بورس فعلی جهان دارد. در بازارهای معاملات بورس در جهان قراردادهای آتی به شکل قراردادهای استاندارد پیش‌فروش برای کالای مشخص و میزان و کیفیت معین و قیمت مشخص در قبال ذخیره درصدی از ارزش فروش نزد شخص ثالث (معمولاً سازمان بورس) صادر می‌گردد که فروشنده در موعد مقرر موظف به تحویل کالا به خریدار بوده و در غیر این صورت ذخیره به ضرر عدول‌کننده از قرارداد و به نفع طرف مقابل کارسازی می‌گردد. قراردادهای آتی در بازار بورس قابل خرید و فروش بوده و از طریق مبادرت به یک معامله به مثل جبرانی یا توافق طرفین می‌توان آن را لغو نیز نمود. این عمل به قابلیت خروج از قراردادهای آتی موسوم^{۴۷} است. در این قرارداد خریدار و فروشنده براساس قیمت آتی کالا به توافق می‌رسند. عملیات آربیتراژ بر خرید و فروش قراردادهای آتی منجر به تغییر ارزش معاملاتی این قرارداد شده تا قیمت نقدی و قیمت آتی کالای مفروض به سمت یکدیگر میل نمایند. معمولاً در

^{۴۴} - عبدالحمید الرضوان ، سمیر ، اسواق الاوراق الماليه ، قاهره المعهد العالمی للفکر الاسلامی الطبعه الاولى ۱۴۱۷ق. صص ۳۷۲-۳۶۳.

^{۴۵} - الزحیلی ، وهبه ، المعاملات الماليه المعاصره بحوث و فتاوی و حلول ، دمشق ، دار الفکر ، الطبعه الاولى ۱۴۲۳ق. ص ۱۱۲.

^{۴۶} - Swap Contract

^{۴۷} - Scalability

اطاق تهاتر^{۴۸} مختومه ساختن^{۴۹} یک قرارداد آتی با روش مبادرت به یک معامله به مثل و جبرانی^{۵۰} امکان پذیر می باشد. قراردادهای آتی بر روی کالاها متفاوت از قراردادهای آتی نرخ بهره بر اوراق بهادار نظیر انواع اوراق قرضه و تا حدود بسیاری بر اسعار خارجی می باشد که به نحوی نرخ بهره در محاسبات زمانی قیمت آتی به صورت تنزیل از قیمت نقدی مبدا^{۵۱} با توجه به میزان وجه ذخیره^{۵۲} یا سپرده حسن ایفای تعهد^{۵۳} یا وجه قابل پرداخت^{۵۴} وارد می شود متفاوت است و از لحاظ ماهیت ربوی تمایز دارد. زیرا برخی از این انواع قراردادهای آتی بازده مشخص دارند و افزایش زمان قرارداد آتی منجر به تنزیل قیمت نقدی مبدا شده و براساس میزان بهره وجه ذخیره از قیمت آن کاسته می شود. به عبارت دیگر حداقل به میزان بهره مربوط به ارزش وجه ذخیره معامله را وارد حریم ربا می نماید و هر چه ارزش ذخیره به ارزش مبدا نزدیک تر باشد ماهیت ربوی آن تشدید می گردد. قراردادهای آتی در سایر زمینه ها در گروه های کالایی غلات، گوشت، فلزات، مواد خوراکی و فیبری و انرژی و چوب مورد استفاده بازارهای بورس فعلی می باشد.

قراردادهای آتی معمولاً از لحاظ مشخصات استاندارد تعریف می شوند ولی قراردادهای آتی نیز به نام قراردادهای کوچک آتی^{۵۵} به عنوان کسری از اندازه استاندارد قراردادهای آتی تعریف می شوند که کاربردهای بیشتری برای معاملات و یا تعویض آنها با قراردادهای آتی استاندارد را به وجود می آورد.

قیمت های آتی در هنگام انعقاد قرارداد آتی مشمول ملاحظات زیادی نسبت به پیش بینی عرضه و تقاضای کالا و همچنین قیمت آتی در موعد تحویل می شوند که درباره هر نوع کالا با توجه به نوع کالا و فصل تحویل متفاوت است. وجه ذخیره در قراردادهای آتی حقیقی برای مالکیت بر کالای مورد نظر ایجاد نمی کند و فقط تضمینی برای اجرای قرارداد مابین طرفین است. در بازار قراردادهای آتی برای خرید یا فروش سفارش داده می شود که از طریق تالار داد و ستد طرف دیگر که علاقمند به عقد قرارداد است اعلام آمادگی می نماید. این کار از طریق شبکه اینترنت هم به راحتی قابل انجام است. در سفارشات، سفارش خرید یا فروش و مقدار سفارش و ماه تحویل و نوع کالا و زمان و محدوده قیمت مطرح می گردد. عملیات سفارش معمولاً از طریق کارگزارها انجام می گردد.

قراردادهای آتی بر روی کالاها حقیقی و غیابی هر دو صورت می گیرد چون قابلیت تبدیل قراردادهای آتی به یکدیگر وجود دارد لذا در بازارهای بورس قراردادهای آتی زیادی می توان مشاهده کرد که کالایی را خرید و فروش نمی نماید بلکه فقط مابین تعهدی می باشد که بین خریدار و فروشنده قرارداد جاری و لازم الاجرا می باشد.

این موضوع خود می تواند سبب افزایش اوراق بهادار زیادی در اقتصاد گردد که این نوع اوراق در تعاریف گسترده تر پول مفهوم و آثار شبیه به پول را خواهد داشت و از این سو از این لحاظ سیاست های پولی در کشورهایی که از این قراردادها استفاده می شود کم اثر می گردد زیرا این قراردادها بدون نظارت مقامات پولی قابل انتشار است و از طرفی در عوض آن عمل متقابلی در بخش حقیقی کالاها صورت نمی گیرد. این موضوع یکی از معایب این نوع ابزار مالی است که می تواند اقتصاد کشورها را نیز دچار مخاطرات بحران نیز نماید.

48 - Clearing house

49 - Close out

50 - Offsetting

51 - Spot price

52 - Margin Money

53 - Good-faith deposit

54 - Earnest money

55 - Mini contracts

تفاوت گواهی آتی و قراردادهای آتی در موارد زیر قابل طرح است:

- ۱- در گواهی آتی ۱۰۰٪ قیمت آتی در حال پرداخت و به حساب فروشنده منتقل می‌گردد.
- ۲- هر گواهی آتی صادره مبین کالای حقیقی است و دارای خاصیت معامله به مثل و جبرانی نیست.
- ۳- فروشنده بنگاه تولیدی است و دارای شخصیت حقوقی
- ۴- بانک بعنوان واسطه مالی در جلب وجوه خریدار و تخصیص آن به فروشنده فعالیت می‌کند.
- ۵- وجه ذخیره فقط از فروشنده (تولیدکننده) به صورت ضمانت بانکی یا وثایق دیگر دریافت می‌گردد.
- ۶- پس از پایان زمان قرارداد طبق مفاد آن کالای مربوطه زیر نظر بانک تحویل و قرارداد مختومه می‌گردد.
- ۷- گواهی آتی قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه^{۵۶} را دارد ولی قابلیت معامله به مثل و جبرانی را ندارد لذا آخرین دارنده گواهی آتی در سررسید مالک کالای حقیقی موضوع قرارداد بوده و ملزم به تحویل آن است.
- ۸- واحد امین بانک نظارت بر نحوه هزینه کردن منابع تخصیص داده شده به تولیدکننده را به عهده می‌گیرد.
- ۹- گواهی آتی برای تامین سرمایه در گردش یک بنگاه تولیدی قابل صدور است و شامل موارد سرمایه ثابت نمی‌شود.

کلیات اجرایی گواهی آتی

گواهی آتی به منظور تأمین سرمایه در گردش بنگاه تولیدی براساس ساز و کارهای اجرایی طرح JFS به عنوان یک ابزار مالی توسط بانک و براساس درخواست متقاضی منابع مالی و خریدار طبق قراردادهای جعاله اولیه و ثانویه منعقد صادر می‌گردد. ارزش اسمی گواهی آتی معادل قیمت کالای حقیقی طبق قرارداد جعاله بوده و دارای خاصیت معامله به مثل و جبرانی نمی‌باشد. بانک در قبال پرداخت وجه به تولیدکننده اقدام به اخذ ضمانت‌نامه بانکی و یا وثائق و تضمینات مورد قبول از مجری نموده و در قبال دریافت وجه از خریدار اقدام به صدور گواهی آتی می‌نماید. سررسید گواهی آتی براساس مدت قرارداد جعاله منعقد تعیین و در پایان قرارداد و پس از تحویل کالا به دارنده نهائی گواهی آتی در سررسید، قرارداد جعاله مختومه می‌گردد.

گواهی آتی برگه‌های دیجیتالی بی‌نامی است که قابلیت انتقال به غیر و خرید و فروش در بازار ثانویه و بورس کالا را دارد و آخرین شخص حقیقی یا حقوقی دارنده گواهی در سررسید، مالک کالای حقیقی موضوع قرارداد بوده و مالک کالای تحویلی مجری می‌باشد. این گواهی صرفاً جهت تأمین سرمایه در گردش یک بنگاه تولیدی صادر می‌شود و شامل تأمین سرمایه ثابت طرح‌های تولیدی نمی‌گردد. گواهی آتی همزمان با انعقاد قرارداد جعاله صادر گردیده و تا سررسید و تحویل کالای موضوع قرارداد معتبر می‌باشد. سررسید گواهی آتی پایان مدت قرارداد جعاله می‌باشد. بدیهی است در صورت تمدید مدت قرارداد جعاله طبق ضوابط و دستورالعمل‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS سررسید گواهی آتی پایان آخرین مورد تمدید قرارداد جعاله خواهد بود. در صورت عدم تحویل کالا توسط مجری در سررسید قرارداد جعاله طبق دستورالعمل مربوطه در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین و همچنین

^{۵۶} بیژن بیدآباد، محمد صفائی پور. چارچوب بازار الکترونیکی معاملات گواهی مشارکت/پذیره در قالب طرح مشارکت در سود و زیان راستین (PLS). پنجمین همایش تجارت الکترونیکی، ۴-۳ آذر ۱۳۸۷، وزارت بازرگانی، تهران.

توافقات هنگام عقد قرارداد جعاله با رعایت دستورالعمل تأخیر و نکول عمل خواهد شد. حسب دستورالعمل کلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS قیمت گواهی آتی بر اساس مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار ثانویه قابل احصاء است. بانک با نظارت کامل بر حسن عملیات مجری تحویل قطعی کالای مورد قرارداد را نظارت نموده و در صورت نکول فروشنده از تعهدات خود در موضوع قرارداد وفق ضوابط و مقررات و براساس وثائق و تضمینات اخذ شده اقدام به اخذ مطالبات می‌نماید.

عملیات ارتباط با مشتری

تولیدکننده (مجری) و خریدار از طریق مراجعه به پورتال اطلاع رسانی سامانه اینترنتی بازار گواهی راستین و مطالعه قوانین و مقررات حاکم بر محصولات و خدمات متنوع آن از نحوه استفاده از تسهیلات سیستم مشارکت مالی جعاله (JFS) آگاهی یافته و در صورت نیاز با مراجعه به شعبه مجری بانکداری اسلامی و مشاوره با کارشناس مربوطه در باجه اطلاع رسانی، نسبت به تکمیل فرم‌ها و قراردادهای مربوطه اقدام می‌نماید. بدیهی است در این مرحله پیش از عقد قرارداد مابین بانک و مشتری، تولیدکننده و خریدار می‌بایست مورد ارزیابی قرار گرفته و در صورت احراز صلاحیت آنها و کسب رتبه اعتباری مناسب، بانک اقدام به بستن قرارداد با ایشان خواهد نمود. توضیح اینکه در صورت وجود سوابق مشتری در بانک اطلاعاتی بانک، مرحله احراز صلاحیت و ارزیابی اعتباری مشتری با سرعت بیشتری صورت خواهد گرفت. تولیدکننده و خریدار پس از طی مراحل ارزیابی و احراز صلاحیت، می‌بایست کلیه مدارک و مستندات مورد نیاز جهت ارزیابی طرح خود را دال بر وجود قرارداد مابین خریدار و تولیدکننده شامل توافق در قیمت و مقدار کالای مورد نیاز، نحوه تامین مواد اولیه، نحوه بسته‌بندی و تحویل کالا، کیفیت و ویژگی‌های مواد اولیه و کالای نهایی، استانداردهای ملی و داخلی اجباری و اختیاری مورد نیاز خریدار، نحوه کنترل و بازرسی مواد اولیه و کالای نهایی، برنامه زمانبندی تولید و تحویل کالای نهایی، مراحل فرآیند تولید کالا و سایر موارد مربوطه می‌باشد. مدارک و اطلاعات مربوطه بهمراه اطلاعات فرمهای تکمیل شده در باجه ورود اطلاعات به صورت موقت وارد سیستم رایانه‌ای شده و مشتری به باجه صندوق هدایت می‌شود. باجه صندوق پس از دریافت وجوه مربوط به ارزیابی طرح از تولیدکننده و خریدار و پس از بازیابی اطلاعات ثبت موقت، اقدام به تایید و ثبت نهایی اطلاعات می‌نماید. پس از ثبت نهایی اطلاعات و ارسال آن به مرکز کد شناسایی مشتری ایجاد می‌گردد. این کد شناسایی در رسید چاپی صندوق درج گردیده و در اختیار مشتری قرار می‌گیرد. طرح‌های پیشنهادی بهمراه مشخصات مشتریان آنها و سایر اطلاعات مربوطه در فایل طرح‌های پیشنهادی نگهداری شده و یک نسخه از آن به واحد ارزیابی مجریان و طرح‌ها ارسال می‌گردد.

عملیات خریدار

خریدار از طریق توافق با مجری (تولیدکننده) و با مراجعه به پورتال اطلاع رسانی سامانه اینترنتی بازار گواهی راستین یا پس از مراجعه به یکی از شعب مجری طرح مشارکت در سود و زیان راستین و مشاوره با کارشناس مربوطه در باجه اطلاع رسانی با انواع محصولات مشارکت، شرایط و مقررات مشارکت مالی جعاله آشنایی کامل پیدا می‌نماید. پس از انتخاب طرح مربوطه فرم‌های مربوطه جهت تکمیل در اختیار مشتری قرار خواهد گرفت، سپس مدارک و اطلاعات مربوطه بهمراه اطلاعات فرمهای تکمیل شده در باجه ورود اطلاعات به صورت موقت وارد سیستم رایانه‌ای شده و

مشتری به باجه صندوق هدایت می‌شود. باجه صندوق پس از دریافت وجوه مربوطه و پس از بازبایی اطلاعات ثبت موقت شده اقدام به تایید و ثبت نهایی اطلاعات می‌نماید. پس از ثبت نهایی اطلاعات و ارسال آن به مرکز کد شناسایی مشتری با توجه به نوع محصول انتخابی ایجاد می‌گردد. این کد شناسایی در رسید چاپی صندوق درج گردیده و در اختیار مشتری قرار می‌گیرد. رکورد مربوط به کد شناسایی مشتری و سایر اطلاعات مربوط به این رکورد منجمله شماره حساب، میزان سپرده شخص، اطلاعات شناسنامه‌ای سپرده‌گذار و... در پایگاه داده سیستم مشارکت در سود و زیان و سیستم یکپارچه بانک (سیبا) به صورت همزمان ثبت و نگهداری خواهد گردید.

پس از دریافت وجه و افتتاح حساب، مشتری به باجه انعقاد قرارداد هدایت شده و پس از بازبایی اطلاعات مربوط به کد شناسایی مشتری فرمهای قرارداد و استفاده از خدمات سامانه اینترنتی بازار گواهی راستین در اختیار مشتری قرار می‌گیرد. سپرده‌گذار پس از مطالعه قرارداد اقدام به تایید و امضای آن می‌نماید. یک نسخه از قرارداد منعقد در اختیار مشتری قرار گرفته و نسخه دیگر آن در سوابق مشتری نگهداری خواهد گردید. ضمناً اطلاعات مربوط به قرارداد شامل شماره انتظامی قرارداد در بانک اطلاعات مشتریان سیستم مشارکت در سود و زیان ثبت و ذخیره می‌گردد. پس از انعقاد قرارداد و ثبت آن، سیستم به صورت خودکار اقدام به صدور گواهی آتی با مشخصات سپرده‌گذار و بر اساس نوع محصول انتخابی مشتری می‌نماید. در صورت تمایل مشتری به داشتن نسخه چاپی گواهی آتی، باجه صدور گواهی راستین از طریق ورود کد شناسایی مشتری می‌تواند گواهی مربوطه را مشاهده و اقدام به صدور دستور چاپ نماید. بدیهی است شماره سریال اختصاصی به گواهی به‌مراه سایر اطلاعات مربوط به سپرده‌گذاری مشتری در گواهی چاپ شده درج خواهد گردید.

در پایان عملیات باجه حسابداری/ممیزی پس از دریافت اطلاعات مربوط به محاسبه سود و زیان طرح اقدام به محاسبه و پرداخت سود با توجه به مدت مشارکت و نوع محصول انتخابی مشتری می‌نماید. توضیح اینکه فرمولها و روشهای محاسبه سود و زیان به صورت خودکار در نرم‌افزار باجه حسابداری/ممیزی وارد شده و نیازی به ورود مجدد اطلاعات نمی‌باشد. همچنین در صورت تمایل مشتری امکان واریز سود به صورت خودکار و از طریق معرفی حساب مشتری به بانک میسر خواهد بود. کارمزد بانک طبق مقررات مندرج در دستورالعمل‌ها و مندرج در قرارداد فی مابین از مجری کسر و به حساب بانک منظور خواهد گردید.

دستورالعمل‌های مرتبط

دستورالعمل‌های مشارکت مالی جعاله منطبق با دستورالعمل‌های طرح بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین

می‌باشد. این دستورالعمل‌ها تحت عناوین زیر هستند:

۱. دستورالعمل احراز توانایی مجری
۲. دستورالعمل تضمینات، وثایق و آورده‌ها
۳. دستورالعمل تهیه گزارش توجیه اقتصادی، فنی، مالی طرح
۴. دستورالعمل مدارک و مستندات لازم جهت ارزیابی طرح
۵. دستورالعمل دریافتی‌های بانک
۶. دستورالعمل استانداردها و الزامات نظارت

۷. دستورالعمل گزارش دهی مجری
۸. دستورالعمل حسابداری و حسابرسی
۹. دستورالعمل تغییر در زمانبندی و هزینه
۱۰. دستورالعمل آثار تورم بر درآمد و هزینه و خالص بازدهی طرح
۱۱. دستورالعمل قصور ناشی از تاخیر در انجام تعهدات مجری و تغییر در زمانبندی
۱۲. دستورالعمل مشارکت جدید (افزایش سرمایه در حین انجام طرح)
۱۳. دستورالعمل تسویه حساب با مجری
۱۴. دستورالعمل داوری (حکمیت)
۱۵. دستورالعمل فورس ماژور
۱۶. دستورالعمل تنظیم قراردادهای بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS
۱۷. دستورالعمل شرایط عمومی قراردادهای مشارکت در سود و زیان
۱۸. دستورالعمل صلاحیت امین
۱۹. دستورالعمل انصراف سپرده گذار و تسویه پیش از موعد
۲۰. دستورالعمل تبدیل گواهی پذیره به سهام در طرحهای پایان‌ناپذیر (تولیدی)
۲۱. دستورالعمل پوششهای بیمه‌ای
۲۲. دستورالعمل معاملات گواهی مشارکت/پذیره
۲۳. دستورالعمل صدور گواهی آتی
۲۴. سفارش خرید و فروش گواهی آتی
۲۵. دستورالعمل نوع وثایق و تضمینات حسن انجام کار و ایفای تعهدات
۲۶. دستورالعمل دریافتی‌های بانک
۲۷. دستورالعمل بازرسی کالا
۲۸. دستورالعمل استاندارد کالا (مواد اولیه و نهایی)
۲۹. دستورالعمل تحویل کالای نهایی و اختتام
۳۰. دستورالعمل بیمه در مشارکت مالی جعاله JFS
۳۱. دستورالعمل تأخیر در تأدیه و نکول از انجام تعهد در مشارکت مالی جعاله JFS
۳۲. دستورالعمل حاکمیت شرکتی
۳۳. دستورالعمل رفتار حرفه‌ای ارزیاب و امین
۳۴. دستورالعمل افشای اطلاعات مجری

منابع

- بیدآباد، بیژن، جلوگیری از نوسانات و بحرانهای اقتصادی ادواری با ابزار نوین مالی و اصلاح ساختار بانکی، ۱۳۸۹. <http://www.bidabad.com/doc/bohran-va-abzare-mali.pdf>

- بیژن بیدآباد. تثبیت ادوار تجاری با بانکداری مشارکت در سود و زیان و اقتصاد اخلاق.
<http://www.bidabad.com/doc/pls-business-cycles.pdf>
- بیژن بیدآباد، ژینا آقاییگی، آذرنگ امیراستوار، ابوالفضل هزاوه، علیرضا شفیعی، سعید نفیسی زبده سرائی، علیرضا مهدی‌زاده، علی حیات‌داودی، بیژن حسین‌پور، سید علی حسینی، اکبر شالی، محمد کاشفی، محمود الهیاری فرد، محمد صفایی‌پور، علی کوثری، باقر عین‌اله زاده، مهستی نعیمی، نادیا خلیلی ولائی، مجید ناصری. مشارکت مالی جعاله (JFS)، زیرسیستم بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، بانک ملی ایران، تهران ۱۳۸۹.
- بیژن بیدآباد، ژینا آقاییگی، مهستی نعیمی، آذرنگ امیراستوار، سعید صالحیان، سعید نفیسی زبده سرائی، علیرضا مهدیزاده چله‌بری، حجت‌الله قاسمی صیقل سرائی، بیژن حسین‌پور، سعید شیخانی، محمود الهیاری فرد، محمد صفایی‌پور، نادیا خلیلی ولائی. طرح تفصیلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی، بانک ملی ایران، ۱۳۸۷.
- بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد. سازوکار عملیاتی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS)، معرفی ابزارهای مالی گواهی مشارکت و گواهی پذیره با کارائی بین‌المللی. ارائه شده به دومین همایش خدمات بانکی و صادرات، ۲۷ مهر ۱۳۸۷، بانک توسعه صادرات ایران، تهران، ایران. <http://www.bidabad.com/doc/PLS-Banking.pdf>
<http://bidabad.com/doc/PLS-Banking-Export-Deveopment-Bank-2.ppt>
- بیژن بیدآباد، مسعود صفرزاده نساجی، ژینا آقاییگی، سازمان و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) در بانک ملی ایران. اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی بانک ملی ایران، ۱۳۸۹. <http://www.bidabad.com/doc/PLS-organization.pdf>
- بیژن بیدآباد، محمد صفائی پور. چارچوب بازار الکترونیکی معاملات گواهی مشارکت/پذیره در قالب طرح مشارکت در سود و زیان راستین (PLS). پنجمین همایش تجارت الکترونیکی، ۳-۴ آذر ۱۳۸۷، وزارت بازرگانی، تهران.
<http://www.bidabad.com/doc/charchoobe-bazare-electronic-pls.pdf>
- شهیدثانی، مسالک الافهام فی شرح شرایع؛ ج ۱۱، ص ۱۶۳، موسسه نشر معارف اسلامی، چاپ سوم، ۱۴۲۵.
- خمینی، سید روح الله موسوی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۳۸، موسسه نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۵.
- علامه سید محمد حسین طباطبایی، تفسیر المیزان، دارالکتب اسلامی تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۱.
- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، درس‌هایی از عقود معین، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۸، چاپ دوم.
- امامی، سید حسن، حقوق مدنی، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۲، چاپ چهارم.
- شهید اول، دروس، موسسه نشر اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۴.
- شهید ثانی، مصحح، الروضه البهیة، شیخ حسن قارویی تبریزی، دارالتقریر، چاپ سوم، ۱۳۸۲.
- احمد محیی‌الدین حسن، عمل شرکت‌های الاستثمار الاسلامیه.
- عصمت پاشا، عبیدالله، فلسفه و سیر تکاملی ابزارهای مالی مشتقه و دیدگاه‌های فقهی، ترجمه علی صالح‌آبادی، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، شماره ۹، بهار ۱۳۸۲.
- عبدالحمید الرضوان، سمیر، اسواق الاوراق المالیه، قاهره المعهد العالمی للفکر الاسلامی الطبعة الاولى ۱۴۱۷ق.
- البرورای، شعبان محمد اسلام، بورصه الاوراق المالیه من منظور اسلامي. دمشق، دارالفکر، ۲۰۰۲م/۱۴۲۳ق.

- الزحيلي، وهبه، المعاملات الماليه المعاصره بحوث و فتاوى و حلول، دمشق، دار الفكر، الطبعه الاولى ١٤٢٣ق.